

НЕПІДПРИЄМНИЦЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ У СФЕРІ БЛАГОДІЙНОСТІ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ФОРМИ

NONCOMMERCIAL ORGANIZATIONS IN THE FIELD OF CHARITY: ORGANIZATIONAL AND LEGAL FORMS

Кривенко Ю.В.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

У статті висвітлюються питання щодо організаційно-правових форм невідприємницьких організацій у сфері благодійності. Виокремлюються ознаки благодійної організації, на їхній підставі пропонується дефініція відповідної правової категорії та визначення організаційно-правових форм.

Ключові слова: невідприємницькі організації, благодійність, благодійна організація, нормативно-правова база.

В статье освещаются вопросы организационно-правовых форм непредпринимательских организаций в сфере благотворительности. Выделяются признаки благотворительной организации, на их основании предлагается дефиниция соответствующей правовой категории и определение организационно-правовых форм.

Ключевые слова: непредпринимательские организации, благотворительность, благотворительная организация, нормативно-правовая база.

The article highlights the issues of organizational and legal forms of non-entrepreneurial organizations in the sphere of charity. Characteristics of the charitable organization are singled out. Definition of the corresponding legal category is proposed on their basis and also determined organizational and legal forms.

Key words: non-business organizations, charity, charity organization, legal framework.

Постановка наукової проблеми. Традиції благодійності серед українців поширені здавна. Для одних вони були модою, диханням часу, а для інших нормою життя. Прагнення уникнути внутрішнього душевного розладу, жити або, принаймні, померти в злагоді зі своєю совістю, посилене релігійним вихованням, було однією з найважливіших причин розквіту благодійності та меценатства в нашій країні. Безсумнівно, були й інші причини: багатство і честолюбство, прагнення виділитися, заслужити милість двору, спрага почестей і нагород, пільг і привілеїв, заохочування з боку податкового законодавства.

Актуальність, наукова і практична значущість проблеми цивільно-правового становища невідприємницьких організацій в сфері благодійної діяльності обумовлені важливістю даного інституту – для вдосконалення правових та законодавчих основ функціонування громадянського суспільства. У цих умовах поява на початку 90-х років ХХ ст. невідприємницьких організацій та створення нормативно-правової бази стосовно них, було цілком закономірно. Розвинена система невідприємницьких організацій в правовій демократичній державі вказує на високу правову активність громадян у вирішенні своїх соціальних проблем і на їхню правову культуру. Невідприємницькі організації – це складне, багатогранне, багатоаспектне явище. Правовий інститут невідприємницьких організацій є механізмом реалізації громадських ініціатив в суспільстві і водночас є відображенням соціальної політики, що проводиться державою. На сьогоднішній важливим правовим інститутом є невідприємницькі організації, які одночасно слід визначити інструментом, який сприяє досягненню соціальних благ [1, с. 39]. Звідси випливає, що взаємини невід-

приємницьких організацій і держави повинні будуватися на засадах рівності і соціального партнерства. У зв'язку з цим найбільш актуальною, важливою сьогодні є розробка системної законодавчої регламентації діяльності невідприємницьких організацій, зокрема, їхніх відносин з державними та муніципальними органами влади.

Масштабність соціальних проблем, що стоять перед суспільством, спонукає державу до стимулювання діяльності невідприємницьких організацій як інституту громадянського суспільства. У зв'язку з цим особливе місце в системі невідприємницьких організацій відводиться саме благодійним організаціям, які беруть на себе значну частку навантаження у вирішенні цих проблем.

На шляху до громадянського суспільства роль, місце і значимість цих організацій неухильно зростає. Саме тому дослідження питань, що стосуються цивільно-правового становища невідприємницьких організацій в сфері благодійної діяльності та їхніх організаційно-правових форм, останнім часом стає особливо актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам правового статусу невідприємницьких організацій присвячено багато наукових праць, зокрема таких науковців, як С.С. Алексєєв, В.І. Борисова, С.Н. Братусь, О.М. Вінник, О.В. Дзера, А.С. Довгерт, І.С. Канзафарова, О.Р. Кібенко, Н.В. Козлова, В.М. Кравчук, Н.С. Кузнєцова, І.М. Кучеренко, В.В. Луць, Д.І. Мейер, Й.О. Покровський, В.Д. Примак, Н.О. Саніахметова, І.В. Спасибов-Фатєєва, Є.А. Суханов, Л.М. Труфанова, В.Д. Фролов, Б.Б. Черепакін, Я.М. Шевченко, Г.Ф. Шершеневич та ін. Не зважаючи на те, що питання щодо

правового статусу невідприємницьких організацій неодноразово досліджувалися, однак до теперішнього часу у вітчизняній юридичній літературі відсутнє системне, цілісне уявлення про невідприємницькі організації в сфері благодійності та їхні організаційно-правові форми.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

У правовій доктрині не отримали належного висвітлення ряд проблем, які стосуються цивільно-правового статусу невідприємницьких організацій в сфері благодійної діяльності та їхніх організаційно-правових форм.

Об'єктом даного дослідження є цивільно-правові відносини, що виникають з приводу створення невідприємницьких організацій в сфері благодійної діяльності та їхніх організаційно-правових форм.

Предметом цього дослідження є чинне законодавство, яке регулює цивільно-правове становище невідприємницьких організацій в сфері благодійної діяльності, а також практика його застосування.

Мета полягає у виявленні особливостей цивільно-правового положення невідприємницьких організацій в сфері благодійної діяльності.

Для досягнення поставленої мети під час дослідження були поставлені наступні **завдання**:

- виділити загальні кваліфікуючі ознаки благодійних організацій, які дозволяють розглядати їх як суб'єктів цивільного права особливої категорії;
- визначити організаційно-правові форми невідприємницьких організацій в сфері благодійності.

Виклад основного матеріалу.

Невідприємницькі організації в сфері благодійної діяльності здійснюють благодійну діяльність безкорисливо, безоплатно. Шляхом передачі громадянам або юридичним особам різноманітного майна, безоплатного виконання робіт, надання послуг та надання іншої допомоги.

Благодійна діяльність є результатом особистої ініціативи громадян і суспільства [2, с. 106].

Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» визначає, що благодійна діяльність – добровільна особиста та/або майнова допомога для досягнення визначених цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара [3].

У законодавчому визначенні поняття «благодійна діяльність» містить ряд специфічних ознак, а такі, як безкорисливість та безоплатність, є кваліфікуючими ознаками благодійної діяльності.

Крім того слід визначити загальні правові кваліфікуючі ознаки благодійних організацій, що дозволяють ідентифікувати їх як саме благодійні, це:

- благодійні організації є невідприємницькими організаціями;
- благодійні організації не можуть бути державними або муніципальними утвореннями;
- благодійні організації створюються для досягнення передбачених ст. 3 Закону України «Про бла-

годійну діяльність та благодійні організації» благодійних цілей;

– благодійні організації для реалізації передбачених ст. 3 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» цілей здійснюють благодійну діяльність;

– цілі діяльності благодійних організацій спрямовані на розвиток суспільства в цілому або на окремі категорії осіб [4, с. 38, 12].

Благодійна організація може бути створена як благодійне товариство, благодійна установа чи благодійний фонд з урахуванням особливостей, визначених чинним законодавством України [5].

При цьому закон не визначає, чи вважається «благодійна організація» організаційно-правовою формою юридичної особи.

У юридичній науці, як і в законодавстві, у питанні організаційно-правової форми немає єдиного підходу. Більшість авторів визначають це поняття як «сукупність пов'язаних між собою елементів (ознак)» [6, с. 19].

Відповідно до ст. 83 ЦК вони можуть створюватися у формі товариств, установ та в інших формах, установлених законом. Лише законодавець може встановлювати організаційно-правові форми існування юридичних осіб приватного права. Уособлення юридичної особи кожної організаційно-правової форми знаходить своє відбиття в притаманному тільки цій формі установчому документі. Утім, кожна із організаційно-правових форм юридичних осіб приватного права може мати свої види, особливості правового статусу яких теж встановлюються за правилом, законом (ч. 3 ст. 83, ч. 2 ст. 85 ЦК) [7, с. 47].

Юридичною підставою для створення благодійної організації є рішення її засновників. З моменту прийняття рішення благодійна організація вважається створеною. Вона має право здійснювати статутну діяльність з надання благодійної допомоги. Правоздатність благодійної організації як юридичної особи виникає з моменту її державної реєстрації [8, с. 89].

У якості засновників благодійної організації залежно від її форми можуть виступати фізичні та юридичні особи. Під фізичними особами слід розуміти не тільки громадян України, а також будь-яких фізичних осіб незалежно від їхнього громадянства. Іншими словами, іноземні громадяни та особи без громадянства можуть бути засновниками благодійних організацій. Рівною мірою поряд з вітчизняними юридичними особами іноземні та міжнародні організації мають право виступати засновниками благодійних організацій на території України. Засновниками благодійної організації можуть бути тільки дієздатні громадяни. Цивільна дієздатність, як правило, виникає в повному обсязі після досягнення 18-річного віку.

Способи створення благодійних організацій не такі вже й численні: вони можуть виникати у вигляді установи новостворюваної організації або за допомогою реорганізації будь-якої вже заснованої організації.

Організаційно-правова форма благодійної організації визначає певні вимоги до складу її засновників.

Благодійним товариством визнається благодійна організація, яка створена не менше, ніж двома засновниками та діє на підставі статуту [9].

Так, благодійна організація у формі установи може створюватися лише в тому випадку, якщо її засновником виступає інша благодійна організація, «установчий акт якої визначає активи, які один або кілька засновників передають для досягнення цілей благодійної діяльності за рахунок таких активів та/або доходів від таких активів» [10].

Фонд створюється громадянами та юридичними особами. Благодійний фонд може бути створений одним чи кількома засновниками, в якості його засновників можуть бути фізичні та юридичні особи, які є громадськими об'єднаннями.

Благодійна організація, що має статус юридичної особи, зобов'язана діяти на підставі статуту або установчого договору і статуту.

Благодійні організації, що створюються в формах громадських об'єднань, фондів, діють на основі статуту, затвердженого засновниками. Установи, що мають благодійні цілі і створені благодійними організаціями, як установчі документи мають рішення власника і затверджений ним статут. З метою розширення своїх можливостей в досягненні статутних цілей благодійні організації можуть об'єднуватися в асоціації та спілки на основі установчого договору та статуту об'єднання. Члени асоціації (союзу) благодійних організацій, зберігаючи свою самостійність і права юридичних осіб, несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями об'єднання в розмірі та порядку, передбачених установчим договором.

Слід зазначити, що Закон України «Про благодійництво та благодійні організації» містить спеціальну класифікацію організаційно-правових форм благодійних організацій – це членська благодійна організація, благодійний фонд, благодійна установа, інші благодійні організації (фундації, місії, ліги тощо), вказуючи на те, що благодійні організації можуть створюватися і в інших організаційно-правових формах.

Однак, на жаль, ст. 6 зазначеного Закону, перерахувавши організаційно-правові форми, не наповнює їх жодним правовим змістом.

Найпоширеніша організаційно-правова форма благодійних організацій – членські благодійні організації. Така форма юридичних осіб є традиційною для вітчизняної правової системи. Більш відоме визначення членської організації – громадська організація – поняття, яке закріплене в законодавстві та досить добре розроблене юридичною наукою. Науковці сформулювали такі основні ознаки членської організації: організаційна єдність, сталий членський склад, наявність затвердженого статуту, добровільність об'єднання на підставі єдиної мети, яка відтворює інтереси певної групи осіб; власна матеріальна база; самодіяльність та самоуправління як найважливіші принципи функціонування.

Я. Буздуган визначає, що специфічною організаційно-правовою формою благодійних організацій

є лікарняні каси, які створюються не при закладах охорони здоров'я, а як самостійні структури. Це – громадські об'єднання фізичних і юридичних осіб, що функціонують на добровільних засадах і спільності інтересів для надання медичної допомоги своїм членам. Особливу увагу лікарняні каси спрямовують на медикаментозне забезпечення лікувального процесу [11, с. 4].

Законодавство при цьому оптимально відображає потреби громадян у здійсненні ними благодійної діяльності та не відповідає усталеній практиці функціонування такого роду організацій в зарубіжних країнах.

Враховуючи, що вітчизняне законодавство потребує адаптації до сучасного європейського законодавства, слід використовувати і їхні практичні та теоретичні надбання.

Переважна більшість підприємницьких, так само як непідприємницьких організацій на території Європейського Союзу сьогодні засновуються і діють у формах, передбачених законодавством окремих держав-членів, тобто є національними юридичними особами.

З іншого боку, оскільки діяльність юридичних осіб у рамках єдиного ринку ЄС здатна виходити за межі національних кордонів, виникає потреба в гармонізації (зближення) їхнього правового статусу.

Формами непідприємницьких організацій в Європейському Союзі є, перш за все, асоціації та фонди, правове регулювання яких у державах-членах ЄС відрізняється надзвичайною різноманітністю.

Щодо процедури створення, то в окремих країнах Європейського Союзу передбачена можливість утворення благодійних організацій на підставі актів парламенту (Польща, Угорщина, Франція), тоді як у вітчизняному законодавстві існує пряма заборона на створення благодійних організацій органами державної влади або за їхньою участю. Відомий ще порядок реєстрації благодійних організацій судами (Бельгія, Болгарія, Польща, Румунія, Угорщина та Чехія). Подібний до української моделі реєстрації благодійних організацій порядок зустрічається у Данії, Естонії, Латвії, Литві, Нідерландах і Словаччині – шляхом подання заяви та необхідних документів до уповноваженого органу виконавчої влади. В Ірландії на реєстрацію благодійних організацій уповноважені тільки органи податкової служби [12, с. 142].

На сьогодні правове регулювання непідприємницьких організацій держав-членів з боку Європейського Союзу знаходиться на досить низькому рівні створення нових організаційно-правових форм європейських юридичних осіб, які можуть з'явитися в найближчі роки. Їх доречно класифікувати на дві групи, що включають некомерційні (європейська асоціація, європейське суспільство взаємодопомоги і європейський фонд).

На підставі вищевикладеного до організаційно-правових форм, в яких можуть існувати благодійні організації, передбачених чинним законодавством, зокрема Цивільним кодексом України, законами «Про благодійну діяльність та благодійні організації», «Про громадські об'єднання» можуть бути віднесені: благодійне товариство, благодійний фонд, благодійна установа, благодійна асоціація (союз), а також інші організаційно-правові форми, передбачені чинним законодавством.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Зозуляк, О.І. Непідприємницькі юридичні особи як суб'єкти цивільного права: теоретичний та практичний аспекти: монографія / О.І. Зозуляк; НДІ приватного права і підприємництва ім. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, рец. А.Б. Гриняк, Є.О. Мічурін, О.С. Яворська. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2017. – 432 с.
2. Литвин І.В. Благодійність як цивільно-правова категорія: доктринальний вимір / Іван Володимирович Литвин // Університетські наукові записки. Право. Економіка. Управління: часопис Хмельниць. ун-ту управління та права. – 2002. – 2014. – № 4 (52). – С. 104-112.
3. Про благодійну діяльність та благодійні організації (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 25, ст. 252).
4. Літвіна О.Ю. Правове положення благодійних організацій в Україні: Дис. канд. юрид. наук. – Харків, 2003. – 187 с.; Майданик Р.А. Про статус благодійних організацій в Україні // Підприємництво, господарство і право. – 1998. – № 8. – С. 12.
5. Про благодійну діяльність та благодійні організації (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 25, ст.252); Цивільне право України: у 2 т.: підручник / рекомендовано МОН України; за ред.: Г.Б. Яновицької, В.О. Кучера. – Львів: Новий-Світ-2000, 2016.
6. Кучеренко І.М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: Монографія / І.М. Кучеренко. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2004. – 328 с.
7. Цивільне право України. Загальна частина: підручник: Загальні положення. Особисті немайнові права фізичної особи. Право власності та інші речові права. Спадкове право. Право інтелектуальної власності. Загальні положення про зобов'язання і договори: рекомендовано МОН України / за ред.: І.А. Бірюкова, Ю.О. Заїки; авт. кол. І.А. Бірюков, Ю.О. Заїка, І.С. Тімуш та ін. – Київ: Прав. єдність, 2014. – 510 с.
8. Цивільне право України. Особлива частина: підручник: рекомендовано МОН України / за ред.: О. В. Дзери та ін.; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. 4-те вид., стер. – Київ: Юрінком Інтер, 2014. – 1176 с.
9. Про благодійну діяльність та благодійні організації (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 25, ст. 252).
10. Про благодійну діяльність та благодійні організації (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 25, ст. 252).
11. Буздуган Я. Правові основи діяльності українських благодійних об'єднань медичного спрямування / Я. Буздуган // Віче. – 2010. – № 24. – С. 4–6.
12. Кожушко О.О. Зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання порядку створення і діяльності благодійних організацій / О.О. Кожушко // Вісник Запорізького національного університету. – 2013. – № 1(І). – С. 140–146.